

Милојка С. Рибаћ
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за проучавање језика и књижевности

УДК 811.163.41'367.625
DOI 10.46793/Uzdanica19.2.085R
Оригинални научни рад
Примљен: 2. септембар 2022.
Прихваћен: 25. новембар 2022.

СИСТЕМ ГЛАГОЛСКИХ ПРЕДИКАТА У УСТАВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ¹

Апстракт: Будући да се у *Уставу Републике Србије* пацијенс показује као доминантна инстанца, функција глаголских предиката заузима централно место у нашој анализи. Циљ је да се аналитичко-синтетичким методом препознају и класификују типови глаголских предиката који су у употреби, као и да се опишу њихове синтаксичке карактеристике, како би се утврдило место ових предиката у корпусу који припада административном функционалном стилу. Имајући у виду да се овај стил одликује превасходно номиналним изражавањем, анализом се настоји испитати и то како се ова карактеристика одражава на пољу употребљених глаголских предиката. Проведено истраживање показало је да се у анализираном корпусу веома продуктивним показује начин грађења сложеног глаголског предиката са копулативним придевским изразом у функцији модалног глагола. Поред придева *дужан*, који се у поменутој функцији бележи у граматицима, у анализираном тексту у истој функцији појављују се и придеви *слободан*, *сиречен* и *овлашћен*. У функцији модалног дела сложеног глаголског предиката уочен је и декомпоновани предикат *бити и моћност*, који је још један показатељ да се тежња ка номиналном начину изражавања у анализираном корпусу осликава и унутар система глаголских предиката.

Кључне речи: глаголски предикат, *Устав Републике Србије*, структура, функција, синтакса, административни функционални стил.

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Предмет овог рада је синтаксичка анализа глаголских предиката у *Уставу Републике Србије*. Циљ је да се аналитичко-синтетичким методом препознају и класификују типови глаголских предиката који су у употреби, као и да се опишу њихове синтаксичке карактеристике. Комбиновањем функционалног и структурног критеријума утврђује се место глаголских предика-

¹ Истраживање спроведено у раду финансирано је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години број 451-03-68/2022-14/200198).

та у корпусу који припада административном функционалном стилу. Имајући у виду да се овај стил одликује превасходно номиналним изражавањем, анализом се настоји испитати и то како се ова карактеристика одражава на пољу употребљених глаголских предиката.

Посебности административног функционалног стила проистичу из специфичности подручја употребе, као и његове прескриптивне функције, која се остварује посредством обликовања јасних и недвосмислених тврдњи. Овај стил остварује се у правној и законодавној делатности, превасходно у писаној комуникацији, која је његова примарна форма. Устав се најчешће дефинише као „јавни акт или докуменат који представља највиши закон у једној земљи и који решава основне друштвено-политичке односе те земље” (Ђорђевић 1961: 61). Самим тим, његова улога јесте да „институционализује постојање и функционисање политичке власти, уређује основне друштвено-економске и политичке односе, обезбеђује одређену сферу слободе и права човека и представља средство ограничења носилаца политичке власти” (Батавелић 2013: 17).

У оваквом правном акту глаголи заузимају централно место, будући да се у првом реду тежи истицању онога на шта се сваки појединачни члан закона односи, док се у други план ставља ко закон спроводи. Категорија пацијенса на тај начин превладава категорију агенса, чиме се у средиште пажње позиционира предикатска функција.

2. ТИПОЛОШКА КЛАСИФИКАЦИЈА ПРЕДИКАТА У ДОСАДАШЊИМ ИСТРАЖИВАЊИМА

О предикату уопште, па и о појединим типовима предиката, постоје значајна истраживања у нашој и у иностраној стручној литератури. Као централни реченични конституент предикат је са различитих аспеката проучаван како у граматичкој, тако и у широј и ужој синтаксичкој литератури (в. Стевановић 1969; Пецо, Станојчић 1972; Станојчић, Поповић 1997; Силић, Прањковић 2005; Пипер и др. 2005; Ковачевић 2007, 2015; Радовић Тешић 2011; Пипер, Клајн 2013). Устаљено је одређење да је предикат комуникативни центар реченице и њен једини нужни граматички члан. Као основни структурни елеменат реченице, он је граматички пре свега морфолошка категорија, будући да је стриктно везан за лични глаголски облик. Како наводи М. Стевановић (1969: 32), глагол је најподеснија и једина подесна реч за службу предиката јер „само он има својства за означавање реченичности или предикативности”. Облици глагола једини су, дакле, који имају ознаке за означавање категорије лица, времена и начина, и то не сви, већ искључиво лични глаголски облици. Из тог разлога, познато је да „службу предиката по правилу врши глагол у неком личном глаголском облику и да без личног

глаголског облика реч у предикату може бити само у посебним случајевима, када друго што у њој преузима ову функцију ознаке глаголског лица” (Стевановић 1969: 32). Из наведеног закључујемо да је лични глаголски облик конститутивни елеменат предикатског израза², а самим тим и реченице.

Иако се предикати изражавају личним глаголским облицима, њихова синтаксичка класификација није подударна са морфолошком класификацијом личних глаголских облика. Сви предикати најпре се деле на експлициране и неексплициране, односно на граматичке и логичке. У србистичкој и/или сербокроатистичкој граматичкој литератури експлицирани предикати деле се на а) глаголске предикате, б) именске предикате и в) прилошке предикате. У оквиру глаголских предиката издвајају се два подтипа – прости глаголски предикати и сложени глаголски предикати. Оваква подела предиката присутна је у универзитетској граматичкој М. Стевановића (1969), која је у великој мери утицала на потоње ауторе. Као резултат тога утицаја, може се уочити терминолошка уједначеност приликом одређења типова предиката, како у србистичким тако и у кроатистичким граматикама и језичким приручницима (в. Пецо, Станојчић 1972; Станојчић, Поповић 1997; Силић, Прањковић 2005; Радовић Тешкић 2011).

Ова традиционално утемељена класификација предикатских термина напуштена је, међутим, у новијој граматичкој литератури, пре свега у *Синтакси савременог српског језика* П. Пипера и коаутора (2005), као и у *Нормативној граматичкој српског језика* (Пипер, Клајн 2013). У наведеним граматикама предикати се према степену сложености њиховог синтаксичког облика деле у три врсте: 1) *синтетичке*, 2) *аналитичке* и 3) *сложене предикате*. Термином *синтетички предикат* аутори именују предикат изражен само пунозначним глаголом у личном глаголском облику, што потврђује да је овај термин „потпуно еквивалентан традиционалном термину прости глаголски предикат” (Ковачевић 2007: 173). У категорију аналитичких предиката убројени су они предикати који имају глаголски и неглаголски део, а који су према одликама глаголског дела у њима подељени на копулативне, семикопулативне, модалне и фазне. Јасно је, дакле, да се у исту категорију сврставају сви предикати који у свом саставу имају глагол непотпуног значења, било да је он копулативног/семикопулативног типа, односно модалног/фазног типа. Сви предикати који су се у традиционалним граматикама сматрали сложеним (било именским/прилошким, било глаголским), код аутора П. Пипера

² С обзиром на двострану – обличку и садржинску природу предиката, „треба разликовати предикатски израз (граматички облик предиката) и семантички предикат (садржај предиката), иако се ради краткоће понекад каже само *предикат*, а из контекста употребе термина види се да ли се има у виду предикат као предикатски израз, или као семантички предикат, или се има у виду предикат као јединство форме и садржаја, односно као реченични члан” (Пипер, у: Пипер 2005: 302). Ми ћемо се у раду служити термином ‘предикат’ подразумевајући притом јединство плана израза и плана садржаја.

и И. Клајна обједињени су под називом *аналийички йредикайи*. У групу сложених предиката, најзад, аутори убрајају оне предикате које карактерише понављање глагола у истом личном глаголском облику. За овај тип предиката, које назива *реийтерираним*, М. Ковачевић у раду „Реитерација хомолексичких и хомоформних јединица у предикатској позицији” доказује да ни у једној од структура у којима се појављују немају статус синтаксички сложених предиката (в. Ковачевић 2015: 64–96).

У поменутом раду М. Ковачевић говори и о логичкој систематизацији предикатске терминологије, наводећи недвосмислена теоријски утемељена решења, на која ћемо се и ми ослањати у раду. Аутор наводи да је најбоље најпре успоставити разлику на нивоу родних термина, те разликовати глаголске предикате, који у свом саставу имају искључиво глаголске лексеме, и неглаголске предикате, који у свом саставу, осим копулативног или семикопулативног глагола, имају и неглаголску реч у функцији предикатива. Поред наведене класификације, сачињене на основу састава предиката као критеријума, М. Ковачевић даје и предлог за адекватну поткласификацију, имајући у виду да се и глаголски и неглаголски предикати деле у више група. Поткласификација унутар глаголских предиката врши се укључивањем критеријума сложености предиката, на основу којег разликујемо а) просте глаголске предикате и б) сложене глаголске предикате. У основи поделе глаголских предиката на просте и сложене лежи чињеница да употреба личног глаголског облика јесте обавезан, али није и једини критеријум за идентификацију предиката. Предикатски израз не мора се нужно подударати са изразом личног глаголског облика у саставу предиката, већ може бити шири од њега. Прости предикати јесу они чији је израз подударан са изразом личног глаголског облика, а сложени они чији израз прекорачује израз личног глаголског облика у њиховом саставу (в. Ковачевић 2007: 173). Зато су прости увек глаголски предикати, док су сложени, у зависности од тога да ли се непотпуни глагол допуњава неким другим глаголом или неком неглаголском речју, или глаголски или неглаголски.

3. АНАЛИЗА КОРПУСА

3.1. ПРОСТИ ГЛАГОЛСКИ ПРЕДИКАТ

Узевши у обзир оба наведена критеријума за поделу предиката – и критеријум састава и критеријум сложености – можемо закључити да је прости глаголски предикат сваки предикат исказан само једним личним глаголским обликом, био он морфолошки прост или сложен. Овај тип предиката, дакле, у свом саставу има пунозначни глагол са чијим се изразом потпуно подудара. У анализираном корпусу ексцерпирани су примери простих глаголских

предиката независних, али и зависних клауза. Доминантна је употреба презента којим се постиже утисак сталног присуства прописаних норми, те се прескрипција у тексту *Устава* остварује као својерсна дескрипција.

Република Србија има свој грб, заставу и химну (члан 7, УРС); Република Србија штити потрошаче (члан 90, УРС); Председник Републике представља Републику Србију у земљи и иностранству (члан 112, УРС); Спољна политика Републике Србије почива на општепризнатим принципима и правилима међународног права (члан 16, УРС); Република Србија подстиче и помаже развој науке, културе и уметности (члан 73, УРС); Народна скупштина бира Владу, надзире њен рад и одлучује о престанку мандата Владе и министара (члан 99, УРС); Народном банком Србије руководи гувернер, кога бира Народна скупштина (члан 95, УРС); Заклињем се да ћу све своје снаге посветити очувању суверености (члан 114, УРС); Мандат Владе траје до истека мандата Народне скупштине која ју је изабрала (члан 128, УРС); Казну која обухвата лишење слободе може изрећи само суд (члан 27, УРС); [...] ако тиме не крши права других зајемчена уставом (члан 23, УРС); [...] на подручјима где припадници националних мањина живе традиционално и у значајном броју (члан 78, УРС).

Након извршене анализе уочено је веома учестало присуство простих глаголских предиката изражених прелазним глаголима са партикулом *се*, који граде пасивне рефлексивне конструкције³. Пасив као врста дијатезе одликује се навођењем граматичког субјекта који би при активној дијатези заузимао позицију правог објекта (в. Танасић 2005: 197). Како наводи П. Пипер (Пипер и др. 2005: 608), „традиционално, мада не и општеприхваћено, дијатеза (синтаксичка агентивност или пацијентивност) обично се види као однос између агенса, пацијенса и предиката у семантичком садржају реченице, с једне стране, и начина оформљавања тих значења у формалној структури реченице, с друге стране”. Активна и пасивна реченица имају исто денотативно значење, али се разликују на плану формалне структуре⁴. Улогу агенса унутар пасивне реченице добија семантички пацијенс⁵, па тако објекат активне конструкције увек постаје граматички субјекат пасивне конструкције, што недвосмислено потврђују следећи примери.

Владавина права се остварује слободним и непосредним изборима (члан 3, УРС); Постојање сукоба интереса и одговорност при његовом решавању одре-

³ Употреба пасивних конструкција типична је особина административног функционалног стила, посебно законодавно-правног подстила, којем анализирани текст и припада. О одликама функционалних стилова, в. Катнић-Бакаршић 2001, Тошовић 2002.

⁴ За такав однос између двеју реченица П. Пипер (Пипер и др. 2005: 609) наводи термин 'синтаксичка конверзија', док дијатезу одређује као интерпретативну категорију будући да се „променом синтаксичке форме омогућавају различите, чак супротне смисаоне интерпретације исте ситуације”.

⁵ Такве реченице у граматицама се неретко називају и *деајентивизованим*, управо зато што се субјектом у њима исказује пацијенс (в. Станојчић, Поповић 1997: 247).

ћују се Уставом и законом (члан 6, УРС); Грб Републике Србије се користи као Велики грб и као Мали грб (члан 7, УРС); Службена употреба других језика и писама уређује се законом, на основу Устава (члан 10, УРС); Људска и мањинска права зајемчена Уставом непосредно се примењују (члан 18, УРС); Јемчи се слобода мишљења и изражавања, као и слобода да се говором, писањем, сликом или на други начин траже, примају и шире обавештења и идеје (члан 46, УРС); Телевизијске и радио-станице оснивају се у складу са законом (члан 50, УРС); Брак се закључује на основу слободно датог пристанка мушкарца и жене пред државним органом (члан 62, УРС); Мајци се пружа посебна подршка и заштита пре и после порођаја (члан 66, УРС).

У примерима у којима долази до низања предиката у форми рефлексивног пасива партикула *се* наводи се у првом предикату овог типа, док у свакој следећој клаузи она изостаје, будући да је у тој позицији граматички редундантна (нпр. „Општине се оснивају и укидају законом” (члан 189, УРС)).

Анализирана грађа доследно осликава употребу пасивне рефлексивне конструкције за исказивање садашњих неререференцијалних радњи исказаних глаголима имперфективног вида⁶. Употребом пасива тежи се анонимности и безличности, чији крајњи циљ у анализираној грађи може бити исказивање уопштеног агенса и неутрализација било каквог субјекта.

Формулисање јасних и недвосмислених правних норми у испитиваном корпусу спорадично се постиже навођењем егзистенцијалних глагола у предикату. У *Устави Републике Србије* у невеликом броју примера присутни су прости глаголски предикати имперсоналних реченица егзистенцијалног типа, које се реализују са логичким субјектом у генитиву и негираном имперсоналном формом глагола *имати* (нпр. „У Републици Србији нема смртне казне” (члан 24, УРС); „У Републици Србији нема цензуре” (члан 50, УРС)).

3.2. СЛОЖЕНИ ГЛАГОЛСКИ ПРЕДИКАТ

Већ смо напоменули да израз сложеног предиката прекорачује израз личног глаголског облика у његовом саставу. Дакле, за разлику од простог глаголског предиката, који је сачињен од једног личног глаголског облика, сложени глаголски предикат састоји се од једног глагола са непотпуним значењем и једног глагола пуног значења.

Првој групи глагола непотпуног значења који улазе у састав сложеног глаголског предиката припадају *модални* глаголи, који „изводе изван оквира модалне категорије реалности значење пунозначног глагола с којим улазе у предикатску конструкцију” (Пипер, у: Пипер и др. 2005: 312). Поменути глаголи сачињавају *модални део сложеног глаголског предиката* (в. Станој-

⁶ О пасивним конструкцијама за исказивање референцијалних и неререференцијалних радњи в. у Танасић 2005.

чић, Поповић 1997: 248). Традиционалне граматике бележе следеће модалне глаголе: *хїїейи*, *моћи*, *морайи*, *желеїи*, *їїребайи*⁷, *смеїи*, *умеїи* и сл. Ек-сцерпирана грађа показује да се у *Устави Републике Србије* уочавају сложени глаголски предикати са глаголом *моћи* и са глаголом *смеїи* у свом модалном делу. Употреба поменутих глагола предодређена је основним функцијама уставног акта, којима се исказује деонтичка модалност, односно степен нужности остварења пропозиције са становишта адресанта.

Нико не може вршити државну или јавну функцију⁸ (члан 6, УРС); Казну која обухвата лишење слободе може изрећи само суд (члан 27, УРС); Надлежни суд може спречити ширење информација и идеја путем средстава јавног обавештавања (члан 50, УРС); Страна физичка и правна лица могу стећи својину на непокретностима, у складу са законом или међународним уговором (члан 85, УРС); Редовно заседање не може трајати дуже од 90 дана (члан 106, УРС); Председник Републике не може обављати другу јавну функцију или професионалну делатност (члан 115, УРС); Влада може затражити гласање о свом поверењу (члан 131, УРС); Окривљени који не може да сноси трошкове браниоца (члан 33, УРС).

Мере одступања не смеју да доведу до разликовања на основу расе, пола, језика, вероисповести, националне припадности или друштвеног порекла (члан 202, УРС); [...] ако не може да је плати (члан 29, УРС); Због упућивања петиција и предлога нико не може да трпи штетне последице (члан 56, УРС); Припадници националних мањина могу да оснивају просветна и културна удружења, која добровољно финансирају (члан 80, УРС); Република Србија, аутономне покрајине и јединице локалне самоуправе могу да се задужују (члан 93, УРС); Председник Народне скупштине може да замењује председника Републике најдуже три месеца (члан 120, УРС); Поступак за оцену уставности и законитости могу да покрену државни органи (члан 168, УРС).

У *Синтакси савременої срїскої језика* П. Пипер наводи како се поред модалних глагола у истој функцији употребљавају и неки придеви, од којих су неки могући само у саставу предиката, док се други могу употребити и атрибутски. У прву групу придева, за коју употребљава термин *predicativa tantum*, аутор сврстава придеве *вољан*, *вредан*, *дужан*, *кадар* и *рад*. Као придеви који могу имати и атрибутску функцију наводе се примери *їїринуђен*, *сїреман* и *сїособан*, којима се додаје и декомпоновани предикат *биїи у сїїању* (в. Пипер, у: Пипер и др. 2005: 312–313). Приликом анализе корпуса уочен је декомпоновани предикат *биїи у моїућностїи* у функцији модалног дела сложеног глаголског предиката (нпр. „Кад Народна скупштина није у могућности да се састане” (члан 200, УРС)).

⁷ Глагол *їїребайи* је имперсонални глагол, осим када се користу у значењу *имаїи* *їїїребу*. О употреби глагола *їїребайи* в. у Танасић 2005.

⁸ У ексцерпираним примерима спорадично се могу уочити декомпоновани и перифрастични предикати као делови сложених глаголских предиката.

Корпус потврђује да се у функцији модалног глагола унутар сложеног глаголског предиката може појавити придев *дужан*, али и доказује да се примерима наведеним у литератури не исцрпљују све могућности. Наиме, у анализираном тексту у истој функцији као и наведени примери јављају се придеви *слободан*, *спречен* и *овлашћен*, који показују да је овакав начин грађења сложеног глаголског предиката веома продуктиван. Сви наведени копулативни придевски изрази у анализираној грађи праћени су пунозначним глаголом у форми *га* + презент.

[...] сви државни органи, а нарочито судови, дужни су да воде рачуна о суштини права (члан 20, УРС); Нико није дужан да се изјашњава о својим верским и другим уверењима (члан 43, УРС); Лице није дужно да, противно својој вери или убеђењима, испуњава војну или другу обавезу која укључује употребу оружја (члан 45, УРС); Председник Републике дужан је да указом распусти Народну скупштину у случајевима одређеним Уставом (члан 109, УРС); [...] средства јавног обавештавања су дужна да то право поштују (члан 51, УРС); Влада је дужна да одговори на интерпелацију у року од 30 дана (члан 129, УРС); Изборе за председника Републике председник Народне скупштине је дужан да распише (члан 120, УРС); Председник Републике је дужан да прогласи поновно изгласани закон (члан 113, УРС); Свако је слободан да без одобрења, на начин предвиђен законом, оснива новине и друга средства јавног обавештавања (члан 50, УРС); Када је председник Републике спречен да обавља дужност (члан 120, УРС); Заштитник грађана није овлашћен да контролише рад Народне скупштине (члан 138, УРС).

Примере овог типа налазимо и у универзитетској граматици М. Стевановића, који поред придевских наводи и именске и прилошке „изразе непотпуног смисла”, који са својом допуном такође чине сложене предикате (в. Стевановић 1969: 36). У наведене изразе Стевановић убраја и израз *имајћи њправо*, који је као такав потврђен у анализираној грађи (нпр. „Свако има право да користи свој језик у поступку пред судом” (члан 199, УРС)).

Поред модалних, у првом делу сложеног глаголског предиката могу се јавити и *фазни*, односно *аспекцијални глаголи* (в. Станојчић, Поповић 1997: 248). Овим глаголима показује се фаза реализације глаголског садржаја и у литератури се као такви наводе следећи глаголи: *јочейћи*, *јочинђајћи*, *настја-вијћи*, *настјављајћи*, *јродужийћи*, *јрекинујћи*, *завришијћи*, *јресјајћи*, *јресја-јајћи*⁹ и сл. Употребљени унутар сложеног глаголског предиката, ови глаголи чине његов *фазни део* и могу бити праћени само глаголима конкретног значења несвршеног вида. По природи свога значења, свршени глаголи искључују могућност употребе уз фазне глаголе, будући да „увек означавају свршени

⁹ Поред типичних фазних глагола, какви су претходно наведени, постоје и глаголи који могу бити употребљени као фазни иако се употребљавају и у неком другом значењу. У *Синтакси савременог српског језика* као такви спомињу се глаголи *сјајћи*, *узети* и *кренути* (в. Пипер, у: Пипер 2005: 313).

тренутак, а тренутку су и почетак и крај истовремени, што значи да тренутак нема свога тока, и сваки се тренутак било каквог процеса који се означава свршеним глаголима сврши у тренутку у коме и почне” (Стевановић 1969: 35). У анализираном правном акту глаголи *почињајиши*, *наставаљвајиши*, *настаивајиши* и *престајајиши* доследно се појављују са пунозначним глаголом у форми *ga* + презент.

Мандат народног посланика почиње да тече даном потврђивања мандата у Народној скупштини (члан 102, УРС); Мандат председника Републике траје пет година и почиње да тече од дана полагања заклетве пред Народном скупштином (члан 116, УРС); Мандат Владе почиње да тече даном полагања заклетве пред Народном скупштином (члан 128, УРС); Изгласавањем прихватања одговора Народна скупштина наставља да ради по усвојеном дневном реду (члан 129, УРС); Уставни суд ће наставити да поступа према захтеву (члан 169, УРС); Закон или други општи акт који није сагласан Уставу или закону престаје да важи даном објављивања одлуке Уставног суда у службеном гласилу (члан 168, УРС); [...] одлука престаје да важи завршетком прве седнице Народне скупштине одржане по проглашењу ванредног стања (члан 200, УРС).

Док први глагол унутар сложеног глаголског предиката може бити употребљен у било ком личном глаголском облику, други глагол, који се употребљава као допуна првом, увек је наведен у строго одређеном облику. Он је увек дат у форми инфинитива или у форми *ga* + презент, с тим да су те две форме међусобно супституентне. У таквим случајевима, у којима замена форми не доводи до промене значења, реч је о „односу факултативне дистрибуције” (в. Пипер, у: Пипер 2005: 324). Део сложеног глаголског предиката сачињен од пунозначног глагола у наведеним формама назива се *гојунски део сложене глаголске предикације* (в. Станојчић, Поповић 1997: 248).

Члан Владе може поднети оставку [→ може да поднесе оставку] председнику Владе (члан 133, УРС); [...] виши суд га може, у складу са законом, продужити [→ може да га продужи] на још три месеца (члан 31, УРС); [...] која је могла утицати [→ је могла да утиче] на његов исход (члан 34, УРС); Надлежни суд може спречити [→ може да спречи] ширење информација и идеја путем средстава јавног обавештавања [...] (члан 50, УРС); Поступак за разрешење може да покрене [→ може покренути] Народна скупштина, на предлог најмање једне трећине народних посланика (члан 118, УРС); [...] закон ни у ком случају не сме да утиче [→ не сме утицати] на суштину зајемченог права (члан 18, УРС).

О односу између инфинитива и *ga*-конструкција¹⁰ разматрано је више пута у српској лингвистици, а ставови о том питању који су научној јавности

¹⁰ Са становишта нормативне прихватљивости, приликом одабира форме допунског дела сложеног глаголског предиката треба избегавати нагомиланање више *ga*-конструкција или више инфинитива. Ова препорука свакако нема статус безизузетног правила, имајући у виду да избор језичких јединица зависи од стила којем текст припада.

најпознатији у основи се подударају. Милка Ивић наводи како је „источно подручје стандардног језика [...] паушално проглашавано 'дакавским'”. На њему је, како ауторка тврди, употреба допунске реченице с везником *ga* шири него на западу, што нипошто не значи искључивање инфинитива. Иван Клајн наводи да се „као допуна других глагола, у српскохрватском у многим слушајевима напореда и углавном истозначно јављају инфинитив и синтагма *ga* + садашње време”, уз напомену да је инфинитив осетно чешћи у западној варијанти. Исто становиште заузима и Егон Фекете, који наводи да је „у српском језику конструкција '*ga* плус презент' више у употреби него у западним говорима, мада је инфинитив економичнији, што није без значаја у језичкој комуникацији” (в. Пипер, у: Пипер 2005: 324).

Употреба конструкције са презентом уместо неличне инфинитивне форме у нашем корпусу за циљ има навођење рецепијената на исказане пропозиције, а самим тим и остваривање својеврсне комуникативне размене између власти и грађана.

Модални, односно фазни део предиката заједно са допунским делом предиката творе сложени глаголски предикат као једну синтаксему. Самим тим, твори се, дакле, проста моносубјекатска реченица¹¹, јер се истом субјекту приписује вршење радње и модалног/фазног и допунског глагола. Ова два глагола конгруентна су у лицу и броју, што је њихова нужна особина у сложеном глаголском предикату (в. Ковачевић 2009: 164–165). Критеријум моносубјекта, стога, кључни је приликом разликовања простих реченица образованих око сложеног глаголског предиката и сложених реченица са пунозначном употребом глаголских лексема.

Анализа корпуса показала је присуство бројних примера са редупликацијом допунског дела сложеног глаголског предиката, како оног са модалним/фазним глаголом у првом делу тако и оног са копулативним придевским изразом. Редуплициране допуне сложених глаголских предиката у највећем броју примера повезане су саставним односом, док је много мање оних које повезује раставни напоредни однос.

Ниједан државни орган, политичка организација, група или појединац не може присвојити сувереност од грађана, нити успоставити власт мимо слободно изражене воље грађана (члан 2, УРС); Политичке странке не могу непосредно вршити власт, нити је потчинити себи (члан 5, УРС); Нико не може без писмене одлуке суда ући у туђи стан или друге просторије против воље њиховог држаоца, нити у њима вршити претрес (члан 40, УРС); Лице [...] није дужно да даје исказе против себе или против лица блиских себи, нити да призна кривицу (члан 33, УРС); Свако је слободан да испољава своју веру или убеђење [...] као и да приватно или јавно изнесе своја верска уверења (члан 43, УРС); Свако је дужан да чува и побољшава животну средину (члан 74, УРС);

¹¹ У полисубјекатским реченицама, тј. у реченицама у којима непотпуни глагол и његова допуна не припадају истом субјекту, реч је о пунозначној употреби глаголских лексема.

[...] председник Републике је дужан да распусти Народну скупштину и распише изборе (члан 131, УРС); [...] сви су дужни да га поштују и штите (члан 23, УРС); [...] који је дужан да хитно одлучи о законитости лишења слободe и да нареди пуштање на слободу (члан 27, УРС); Свако је дужан да поштује и извршава одлуку Уставног суда (члан 171, УРС); Председник Републике је дужан да најкасније у року од 15 дана од дана изгласавања закона, односно најкасније у року од седам дана ако је закон донет по хитном поступку, донесе указ о проглашењу закона или да закон, уз писмено образложење, врати Народној скупштини, на поновно одлучивање (члан 113, УРС).

Модални/фазни део сложеног глаголског предиката може се изоставити онда када је у истом облику употребљен у предикату који му претходи. Тада, дакле, долази до низања сложених глаголских предиката са истим модалним/фазним делом, те је навођење пуног облика предиката граматички непотребно (нпр. „Нове аутономне покрајине могу се оснивати, а већ основане укидати или спајати по поступку предвиђеном за промену Устава” (члан 182, УРС)).

Као и прости, и сложени глаголски предикати често се у анализираној грађи јављају у облику пасивне дијатезе, и то у форми рефлексивног пасива. У оваквим примерима допунски део сложеног глаголског предиката доследно се реализује инфинитивном формом.

Ниједна религија не може се успоставити као државна или обавезна (члан 11, УРС); Законом се може прописати начин остваривања ових права (члан 18, УРС); Достигнути ниво људских и мањинских права не може се смањивати (члан 20, УРС); Према лицу лишеном слободe мора се поступати човечно и с уважавањем достојанства његове личности (члан 28, УРС); Јавност се може искључити током читавог поступка (члан 32, УРС); Слобода изражавања може се законом ограничити (члан 46, УРС); Слобода окупљања може се законом ограничити (члан 54, УРС); Законом се може ограничити начин коришћења имовине (члан 58, УРС); О питању које је било предмет интерпелације не може се поново расправљати пре истека рока од 90 дана (члан 129, УРС); Поједина јавна овлашћења се могу законом поверити и предузећима, установама, организацијама и појединцима (члан 137, УРС); Војска Србије се може употребити ван граница Републике Србије само по одлуци Народне скупштине Републике Србије (члан 140, УРС); Не могу се оснивати привремени, преки или ванредни судови (члан 143, УРС).

4. ЗАКЉУЧАК

Проведеном анализом испитане су синтаксичке одлике простих и сложених глаголских предиката у *Уставу Републике Србије*, врховном правном акту који има прескриптивну функцију. С обзиром на то да је у поменутом документу пацијенс доминантна инстанца, функција предиката заузела је централно место у анализи. Спроведено истраживање показало је следеће.

1) Прости глаголски предикати појављују се у корпусу као предикати независних, али и зависних клауза, при чему је доминантна употреба презентата којим се стиче утисак сталног присуства прописаних норми. Како би се постигла анонимност и безличност, чији крајњи циљ у анализираној грађи јесте исказивање уопштеног агенса и неутрализација субјекатске инстанце, учестало је исказивање простих глаголских предиката прелазним глаголима са партикулом *се*. Имперсоналне реченице егзистенцијалног типа реализују се у корпусу спорадично, и то са логичким субјектом у генитиву и негираном имперсоналном формом глагола *имајти*, који доприноси формулисању јасних законских одређења;

2) Као и прости, и сложени глаголски предикати често се у анализираној грађи јављају у форми рефлексивног пасива. У свом првом делу они садрже глаголе *моћи* и *смејти* (предодређене за исказивање деонтичке модалности), као и фазне глаголе *почињајти*, *наставаљати*, *наставајти* и *престајати*. У функцији модалног глагола унутар сложеног глаголског предиката појављује се у граматикама забележен придев *дужан*, али се у анализираном тексту у истој функцији јављају и придеви *слободан*, *сиречен* и *овлашћен*. Њихово присуство у корпусу показује да је овакав начин грађења сложеног глаголског предиката веома продуктиван и да се примерима забележеним у литератури не исцрпљују све могућности. Сви копулативни придевски изрази у анализираној грађи праћени су пунозначним глаголом у форми *га* + презент, којом се постиже остваривање комуникативне размене између власти и грађана и навођење реципијената на исказане пропозиције. У функцији модалног дела сложеног глаголског предиката уочен је и декомпоновани предикат *бијти у могућности*, који је још један показатељ да се тежња ка номиналном начину изражавања у анализираном корпусу осликава и унутар система глаголских предиката.

ИЗВОР

<http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/ustav/2006/98/1/reg/20.3.2021>.

ЛИТЕРАТУРА

Бабић (2018): М. Бабић, Разграничавање синтаксичких категорија у (морфо) синтаксичкој теорији Милоша Ковачевића, *Српски језик: сјај и сјај*, ујојпреба: зборник у часој проф. Милошу Ковачевићу, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 65–80.

Барић и др. (1979): Е. Барић, М. Лончарић, Д. Малић, С. Павешић, М. Пет, В. Зећевић, М. Зника, *Приручна граматика хрватскога књижевног језика*, Загреб: Школска књига.

Батављевић (2013): Д. Батављевић, *Уставионо право*, Крагујевац: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу.

Ђорђевић (1961): Ј. Ђорђевић, *Уставно право и политички систем Југославије*, Београд: Просвета.

Ивић (2008): М. Ивић, *Лингвистички огледи*, Београд: XX век.

Катић (2002): Р. Катић, *Синтакса хрватскога књижевног језика*, Загреб: Хрватска академија знаности и умјетности.

Катнић-Бакаршић (2001): М. Катнић-Бакаршић, *Стилистика*, Сарајево: Научна и универзитетска књига, Лјилјан.

Ковачевић (1992): М. Ковачевић, *Кроз синтаксичке и реченичне теме*, Сарајево: Свјетлост.

Ковачевић (2003): М. Ковачевић, *Грамајичке и синтаксичке теме*, Бања Лука: ЈУКЗ.

Ковачевић (2005): М. Ковачевић, Пунозначна и копулативна употреба глагола *бити*, *Српски језик*, 10/1–2, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, 211–233.

Ковачевић (2007): М. Ковачевић, *Српски тематичке теме*, Крагујевац: ФИЛУМ.

Ковачевић (2009): М. Ковачевић, *Мора ли облик мора увијек бити глагол, Огледи из српске синтаксе*, Београд: Чигоја штампа, 161–171.

Маретић (1963): Т. Маретић, *Грамматика хрватскога или српскога књижевног језика*, Загреб: Матика хрватска.

Пецо, Станојчић (1972): А. Песо, Ж. Станојчић (ур.), *Енциклопедијски лексикон, мозаик знања 1: Српскохрватски језик*, Београд: Интерпрес.

Пипер и др. (2005): П. Пипер, И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић, Б. Тошовић, *Синтакса савременог српског језика: прости реченица*, (у редакцији Милке Ивић), Београд, Нови Сад: Институт за српски језик, САНУ, Београдска књига, Матица српска.

Пипер, Клајн (2013): П. Пипер, И. Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.

Радовић Тешић (2011): М. Радовић Тешић, *Грамајички и лингвистички појмовник*, Београд: Учитељски факултет.

Силић, Прањковић (2005): Ј. Силић, И. Прањковић, *Грамматика хрватскога језика: за гимназије и висока училишта*, Загреб: Школска књига.

Симић (2001): Р. Симић, *Српска граматика 2, Синтакса*, Београд: МХ Актуел.

Симић, Јовановић (2007): Р. Симић, Ј. Јовановић, *Мала српска граматика*, Београд: Јасен, НДСЈ.

Станојчић, Поповић (1997): Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Грамматика српског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Стевановић (1969): М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, Београд: Научна књига.

Танасић (2005): С. Танасић, *Синтаксичке теме*, Београд: Београдска књига.

Тошовић (2002): Б. Тошовић, *Функционални стилкови*, Београд: Београдска књига.

Milojka S. Ribać

University of Kragujevac

Faculty of Philology and Arts

Center for the Study of Language and Literature

SYSTEM OF VERBAL PREDICATES IN THE *CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF SERBIA*

Summary: The conducted analysis examined the syntactic features of simple and complex verbal predicates in the *Constitution of the Republic of Serbia*, the supreme legal act that has a prescriptive function. Since patient is the dominant instance in the mentioned document, the function of predicate occupies a central place in the analysis. By combining functional and structural criteria, the place of verbal predicates in the corpus that belongs to the administrative functional style is determined. Bearing in mind that this style is characterized primarily by nominal expression, the analysis seeks to examine how this characteristic is reflected in the use of verbal predicates. The research results showed the following:

1) Simple verbal predicates appear in the corpus as predicates of both independent and dependent clauses, with the dominant use of the present tense which gives the impression of validity of prescribed norms. The use of simple verbal predicates consisting of transitive verbs with the particle *se* is frequent, with the purpose of achieving anonymous and impersonal character of the text through the neutralization of the subject. Existential type impersonal sentences are sporadically found in the corpus, with a logical subject in genitive and a negative impersonal form of the verb *imati*, which contributes to a clear formulation of legal definitions;

2) Both simple and complex verbal predicates often appear in the corpus in the form of the reflexive passive. The first part of such predicates contains verbs *moći* and *smeti* (which express deontic modality), as well as aspectual verbs *počinjati*, *nastavljati*, *nastaviti* and *prestajati*. Regarding modal verbs within complex predicates, adjectives *dužan*, *slobodan*, *sprečen* i *ovlašćen* are found in the text. Their presence shows that this way of constructing a complex verbal predicate is very productive. All copulative adjective expressions in the corpus are accompanied by full verbs in the form of *da* + present, which seeks to achieve a communicative exchange between the government and citizens. A decomposed predicate *biti u mogućnosti* is found as well, which functions as the modal part of a complex verbal predicate and represents another indicator of the tendency of using nominal expressions within the system of verbal predicates.

Keywords: verbal predicate, *Constitution of The Republic of Serbia*, structure, function, syntax, administrative functional style.